

F O A I A

pentru

MINTE, ANIMA SI LITERATURA.

Nr. 14.

MERCURIU, 4. APRILIE

1856.

De sub Dumbrava, 1. Martiu 1856.

(Capetu.)

Diseiu ca sub acelu tempu tecnic'a literara nu au spriginitu pre instimtu popului. O de aru fi fostu asia; d'ora mai pucinu periculosu aru fi fostu pentru moldoromani anu sci citi, de cotu a invatia scriere cu slovele slavone de Cirilu intruduse, ca acestea au acoperitu dinaintea loru pre geniulu limbei sale proprie. — Si cumu s'aru si poté conosce originea romana sub acestu vestmentu slavomuscala? Acestea au formatu acele catene straine, ce au legatu limb'a loru. Ce aru fi de limba spaniola, deca aru fi ascunsa su litere arabice? Sub acestu costumu mauru ore nu saru fi eschisu din ante familiei poporului latinu? Si sub aceea forma esterna ore nu aru trece si astadi de limba africana?

In tota intemplantia au fostu favoritoriu pentru sclavonu neasceptatulu si neprecatcatulu acelu evinimentu carele dela secululu alu Xle au sfortiatu slovele sale asupa acestei natiuni, prin carele pre acesta au eschis'o cu totulu de lumea latina, si au desnervatu in ea suvenirea natiunaretatei sale. „Marturisecu!“ zice autorulu nostru, „ca in orele, ce le amu folositu spre studierea acestei limbi, mai adeseori acestu artificiosu valu (slovele) mau impeditatu. Cate carti atatea forme de slove. Pana ce mai pre urma in unu opu*) alu unui romanu Transilvanu cu ba-

curia acestea cetiu „cu atata de maculoasa acoperitia au astrucatu noverele membre romane, catu desperavere suntu imormentate. De cate ori — scriindule cu litere latine, indata — am vediatu reinviindu form'a loru ceaveche! in deplina splendore ca zimbundu, ca le amu eliberatu din maculosele sdrentie a le lui Cirilu.“ —

Candu in inceputulu seculului curinte se aflara barbati precumu in Transilvania Majoru, in Moldova Asaki si in Romania Heliod*), cari pre acesta parasita si desseptata limba, ca pre unu medie alu renasceri natiunare, au imbratisiatu — asi era ea ca o statua de seculi imormentata, membrele ei esentiale, in partile principare erau neatinse, dara alte parti ale ei vetemate, seu cu totului perdute. Ca din ase struncinaturi se se pota produce unu ce vivu intregu, au fostu necese o noua creare. In dilele nostre unica devisa aru tribui plinita: o limba populara a se redica la gradulu litterariu. Ce facu Dante in evulu mediulociu cu limba Italiana, aceea este de facutu in secululu alu IXle cu limb'a romana.

Uniculu favoritoriu evinimentu au fostu pentru limba loru . . . . . esertiarea cultului deescu in limba propria, si traducerea bibliei in limba natiunara, ... Alu doile funte viuu este popululu, inse nu popululu cetianu, ci popululu ieranu-agricultoru; si acesta e o distimta trasura de carapteru a renascerii, ca scriitorii neavendu nece opuri de a imita, nece modelu, sunt fortiatu a cauta in gura populului acele eleminte, pre care si ii insisi, in coatingere

*) Dialogu pentru inceputulu limbei romane Buda 1825.

*) Dora Eliad? Traducatoriulu.

cu națiunile culte, le au uitatu. In partile cele mai indepartate de citati, in colibi tribue se caute necoruptele radacini ale limbei veci. Mai adeseori reconducanduse in valile cele incinse ale Carpatiloru, in verfurile muntiloru si in adtele campii ale Transilvaniei, unde veduramu descalcandu coloniile romane. Aice s'au compusu in 1825. anteuulu vorbaniu romanu etimologicu (?) asemenea-toriu, la carele 30 (?) de scriitori Transilvani au culucratu, si pre carele nu e cu grau alu infrunta pentru unele fortiate deduceri, si pentru retacerea unoru impromutari dela sclavi; carele inse totusi este unu opu de mare pretiu, pentru ca cuprinde in sine radicele a septe limbi: a romanei, grecei, latinei, italianei, spaniolei, magiarei si a germanei. In acésta clipa, precumu se aude, unu literatoru romanu, insusi in aceste locuri indepartate, esaminedia limba populului, ca unele lacune ale limbei se le suplinésce, cu acele vorbe, pre care le va pandi din gura remasitielor legiuniloru Minervia si Claudia. Dea ceriuluca sa seaffe acele doue vorbe — Sperantia si libertate — care in adeveru au peritu, din limba romana. —

Sa vedemu cumu se produce insusi din sine limba unui populu mutu, in esemple mai manine.

Candu au inceputu limba latina a fi limba culteii si a conversatiunei literare, au fostu sfortiata in cat-va a se despartii de idioma populului, multa straformare a impromuta dela limba greca, ce la inceputu o au facutu in cat-va artificiosa. Ceva asemene se intempla in Italia. Dante cuaduna tesauerele tuturoru dialeptiloru, pentru care nu numai oieptele, ci si vorbele lui avura necesu unu comentariu. La Franci in secululu alu XVI Rabelais in numele maioritatiei indelungu au contradisu la multe vorbe a le omeniloru de sciintia, si contra diceriloru ce la populu nu era in usu — care erau exploatate din limbe vechi, si pre incetulu sau domesticitu deptinu in Franci.

Acésta se póte observa si la Romani. Catu se afla ore ce lacuna, ore ce scirbire in limba populului, scriitorii sunt fortiiati a inoi, — impromutandu unulu dela latina altulu dela italiana s. a. si asie pre lenga tota nisuintia de a face limba populara, pre incetu se va evolva o limba culta, inse artificiosa, pre care populu numai cu greu o va intelege.

Laurianu in sinea ficarui Tomu alu istoriciei sale

națiunare (Istoria romaniloru Iassi 1853) are ca unu vorbaniu cuprindiatoriu de vorbe noue. Pre acésta carare inaintandu — (ca altra nu este), duna buna suma se va evolva o limba culta literara caria cea de astadi e numai forma nepoleita primitiva. De aci incolo doue limbi voru fiintia, precumu au fiintiatu sub italianulu dela Crusce dialeptele Italiei, sub limba lui Racine, provincialulu Patois, si sub limba lui Virgiliu limba latina a populului. Si asia in imuguritulorulu amu afla legea cea arcana a evolvaiei limbelorulu.

Romanii se lupta contra doue greutati; afara de necesitatea inoirii, suntu fortiiati nunumai ele mintele slavone a le elimina, ci si contra intrudariiloru noue, si in specie a muscalismului a vigia, carele cu totu pasiulu seu de proteptoru, este celu mai nesuferiveru, mai vertosu dupa ce imestiacarea generaliloru muscali la atata au ajunsu, catu in carti, jurnale si Diptiunare, unele vorbe romane le au suplinitu cu altele muscale.

Quinet acé insemna inca, sa nu se nisuesca din limba sea a face limba franca ori italiana, ci se pastredia propriulu ei geniú; si cu urmatorele insulfletitoare cuvinte si inche articulu: „Pre unu copilu dupa ce s'au nascutu si incepe a striga, — ilu judicati capace de vietuitu. Unu populu in stadiulu renascerii sale, daca in limb'a sea graesce catra alti, daca intepletiunea; umana o au facutu pre aceea unélta culta, — asisdere esca capace de vietuitu. Blastemu asupra acelui celu va ucide, seu potundulu salva, ilu lasa a peri. Limbi culte nu se producu in 24 de ore. Tempu, lucruri, si omeni, trecutu si presentu tribuescu spre aceea! Si sa marturisimu, ca aru fi curiosu, candu in socialitatea de astadi fie carui este asecuratu aceea ce insusi au produsu, ori ce proprietate este neatigivera; — sa fia esceptiune dara tocmai cu cea mai santa proprietate, cu in modulu celu mai bunu acuiratululu tesauru, neinstrainavera ereditate, cu limba? Pre care prepotintele o pote stirpi din gura acelui Populu ce o au creatu, sustinutu si cultivatu!! —“

Esto ca nu are lipsa de comentariu? —

M.

S C I E N T I E L E L A R O M A N I .

(Continuare din Nr. 8.)

II. Istori'a.

Rom'a a avut una multime de istorici, de intre cari unii au descris istori'a romanilor, alții istori'a universale, alții istori'a literaturii, alții mai multe biografie, er' alții au facutu mai multe culeptiuni de anecdote. Intre colucratorii istoriei romane, unii au descris intrega istori'a poporului romanu, pana in temporele sale, alții au lucratu numai periode mai mici, seau unele templari singuratece. E de insemnatu inse cumu ca celi de antaniu istorici romani n'au cutezatu a pasi pre campulu istoriei cu propria loru limba. Num. Fabiu Pictor si L. Cintiū Alimentu scrisera in primulu semi-seclu alu urbei in limba greca, si numai Q. Fabiu Pictor s'a sierbitu intru descrierea istoriei patriotice cu limb'a romana; despre acesti barbati istoricii cei mai renumiti inca vorbescu cu o sfiela respectuosa. Inca de multu, adeca indata dupa trecerea tempului vechiu in celu midiulocu scrise cunoscutulu M. Portiu. Cato cele siepte carti ale sale cuprinditorie de istoria rom. care le numi „Origines“, unu opu plenu de oserbatiuni mature, care inse durere — sa pierdutu. Istoricii celi vechi romani, cu aceea au intrecutu pre celi alalti mai noi, precumu si pre grecii cari s'au ocupatu cu istori'a romanilor. ca-ci au fostu omeni de stare mai inalta, si au avutu ocaziunea cea mai buna de a se folosi cu cele mai bune funtane istorice ale patriei sale, dauna numai ca suntemu lipsiti de opurile lor, cu tote ca suntemu securi cumu ca istoricii cei mai tardii le au folositule. Intre opurile cele depierdute ale istoricilor rom. vechi se numera: cartile lui C. Fanniu afinelelui lui Leliu, ale lui a A. Posthumiu Albinu contempuranu lui Cato, ale lui Fabiu Masiminu Servilianu ce fu consulu in a. R. 611, ale lui L. Calpuruiu Piso cons. in a. R. 620, ale lui Celiu Antipatru, Semproniu Aseliu, Claudiu Liciniu, Publiu Rutiliu Rufu cons. in a. U. 648 si ale altor'a, cari toti au traitu inainte de tempulu lui Cicero. Ba chiaru si din acestu seclu de auru, mai multe opuri istorice seau au peritu cu totu/o, seau au remasu numai nescie framturi de intru insele, intre cari se numera: opurile lui C. Liciniu Macru, Q. Claudiu Quadrigariu, Q. Valeriu Antiu, Leliu Sisena, Pomponiu Atticu etc. Inca si din ale acelor'a, ale caroru opuri se tienu astadi-

rangulu celu de antaniu istoricu au peritu multe pr. dintre cartile famosulu Liviu, ale lui Cicero de Republica, Corneliu Nepote de Roma, Salustiu din temporele posteriorie ale republicei.

Inse totusi tesaurii, cari ni a lasatu noue Rom'a in respectulu opurilor istorice au mare insemnate. T. Liviu din Padua, carele a moritu in a. 17 alu erei crestine merita aici a se considerá cá celu de antaniu si celu mai defruute. Cele 35 de carti ale lui remase pana astadi, si suntu in tote partile lor unu ce elasicu. Istoriculu acest'a nu numai ca urmeza cele mai alese funtane, ci are unu asia metodu pragmatecu, catu opurile lui si de aru fi si cu mai pucina critica scrise, inca aru atrage complacerea toturora. Antecesorulu lui a fostu Polibiu, unu grecu din tempulu lui Africanu de in ale carui 40 carti de istori'a rom. numai 5 au ajunsu pana in temporele nostre. Altu emulu alu lui Liviu a fostu Dionisiu Halicarnasu, asemenea unu grecu din tempulu lui Augustu, ale carui 11 carti cuprinditorie de istori'a cea mai vechia (a romanilor — caci 9 s'au depierdutu) — sunt unu modelu despre aceea, cumu trebuie se se invetia istori'a cu cea mai strinsa deligentia. In privintia alegerei si esaminarei critice a funtaneloru istorice intrece acest'a pre toti antecesorii si succesorii lui; pentru aceea la studiarea istoriei romane e dinsulu de neaparata necesitate. Urmatoriulu si emulatorulu acestoru faimosi istorici a fostu Corneliu Tacitu, dauna numai cumuca 16 carti analice si 5 carti analice si 5 istorice, ici coela sunt cu lacune desfigurate. Tacitu intru adeveru e unu istoricu criticu si pragmatescu, de si imple elu cu ceva amaratune evenimentele tempului seu, — si cu catu aru merita elu in acest'a privintia a se preferi, cu atata merita din cautarea naratiunei si infacisierii istoriei sale a se postpune lui Liviu, de unde se vede cumuca tempulu lui n'a mai fostu acela de auru; elu mori in a. 108 dupa Christ. — Tocm'a pre tempulu lui Tacitu scrise greculu Appianu din Alesandria 23 carti despre multifariele beluri ale romanilor; si cu tote ca n'avemu cauza de alu numera intre celi mai renumiti istorici romanii totusi nu merita nece de catu acea defaima ce multi au aruncat'o asupra; cartea lui cea cam mutilata se tiene de cele mai bune funtane istorice. — Triumviratulu istoriciloru acelu mari latini — lu complenesce in urma Ammianu Marcelinu unu militariu eruditu suptu Constantiu si succesorii lui.

Acesta ne a lasatu 31 de carti cuprindietorie de o istoria deplinita dela C. Nerva pana la C. Valentie, dintre cari inse cele 13 carti dinainte s'au pierdutu. Ammianu in privintia alegerei si a petrunderi celei mature in noianulu evenimenteloru merita a se preferi cu totu de adensulu antecesoriloru sei, era in privintia stilului e de a se pospune. (Va urma.)

К Ж Н Т Е К Ъ Л

Лэпидь лэмпнътоаре,
Ші стелел стрэлэчнътоаре,
Лэмпнэци маі къ тэріе,
Скъмна теа къльторіе.
Дэци лэмпнъ дэфокатъ,
Прін кърареа'н тэнекатъ,
Съ въз дрэствя д'амъ дэче,
Ла ізвіта теа чеа дэче:
Кареа трістъ ші дестеаптъ,
Къ дор таре ть аштеаптъ,
Ка се ажнр ъжт маі таре.
Съ'ми деа дэче сърэтаре.

Din Poeziile lui Panz. Tom. IV.

БИБЛИОГРАФИЕ.

Dintr'o днштннцаре тнпэритъ ші сѣптекрісѣ де П. Сѣ. Са Атавасіе Іеромонакълэ, днректорѣ алѣ тнпографіеі епнскопешті днн Бэзеѣ, пэвлікнмѣ ефтіна тнпэріе а бнбліеі дн фавореа о. поштрн чнтіторн днн Прнчнпате; ачеаа е:

„Греледе днпрецізэрі, прнн кэре а грекэтѣ патріа нѣстръ, шн пестаторнчнца тнпнэлэі, аѣ фэктѣ, дакъ нэ дн алтеле, дарѣ челѣ пэцінѣ дн ачеле лэкрэрі атэтѣ де тревэчнчѣсе ла кълтэра шн десволтареа нѣстръ торалъ сѣ фнмѣ маі де тотѣ ліпсіці, шн че есте маі мэлтѣ шн маі де апрѣне інтересѣ сѣфлетескѣ, ліпса

Дэмнезеешті скріптэрі, кэре есте нсворэлѣ маі тэріі сѣфлетешті, шн темелн релнціеі нѣстре.

Анн днделэпгаці аѣ грекэтѣ днн пепорочнр де къдѣ Сѣпнта скріптэрѣ нэ се маі тнпэр дн лімба патріі нѣстре, шн днн прнчнна ачесліпса де о актѣлѣ де кэрте інтересантъ ажэсесе аша де таре шн де снмцітѣ, дн къ крештнні дорнторн де а о авеа, снмціаѣ тар нэвоіндѣ пнлъ къдѣ пэтеаѣ добннді кэте зпесемларѣ.

Дндемнатѣ не де о парте де ачестѣ ліпс пэзвнторѣ де сѣфлетѣ. Преа Сѣ. Са пэріптел епнскопѣ де Бэзеѣ D. D. Філо теіѣ, еар не дн алта тншкатѣ де пепрецізэлѣ фолосѣ че пѣт добннді фекэре днн мжнтэітореле еі днлвэцэтрн а воітѣ а лэа асэпръ'шн ачестѣ колосалъ сарчнл де а о тнпэрі пентрѣ фолосэлѣ крештннескѣ, днкъ де къдѣ а реорганнкатѣ тнпографн ачесте епнскопн; дар стѣвіднѣ де днпрецізэрі пэвнрнте с'а маі атэлатѣ, фэръ днлс д'а і се днковоіа шн рэвна пентрѣ ачестѣ бнне комэні.

Дн сѣжрншн прнн ажэторэлѣ лэі Дэмнезеѣ, къ тотѣ ннфэлнціа евеннментелорѣ че кэргѣ днкъ, шн кэре аѣ фэктѣ, ка тотѣ материалэріле тревэчнчѣсе сѣ фие къ прецізэрі пэваршнторѣ; днлс дндоіта рэвнл шн жертфнрса ковжрншндѣ тотѣ, с'а пэсѣ дн лэкрэре тнпэріеа ачестеі Сѣпнто кэрдн днкъ днн аэлѣ грекэтѣ, шн сѣптемѣ порочнці а вестн фрацілорѣ ромэні, къ Сѣпнта скріптэрѣ а векнэлэі шн позэлн Теостаментѣ а ешнтѣ акэжт комлектѣ де сѣнтѣ тнпарѣ, ретнпэрітѣ дэпъ чеа де Блажѣ, шн коректатѣ не кэтѣ с'а пэтэтѣ маі бнне дн прнвннда стнлэлэі шн а ортографн, не хэртн аелѣ шн фнлъ, къ літернле ачестеа, днпэрднтітѣ дн чнчн волэме, кола дн патрѣ, шн фекэре волэнтѣ легатѣ къ тэкава шн днлэръкатѣ къ пэжнлэ възн епглэзеаскѣ, еар' ла рэдэчнл къ піеле де тарокннѣ.

Днпреага бнбліе костѣ пэмаі 2½ галбенн сѣѣ 11 ф. 15 кр. ш. к.